

Ks. TADEUSZ FITYCH*

KLUCZOWE ŚRODOWISKO ŻYCIA KS. GERHARDA HIRSCHFELDERA. QUICKBORN

„Młodzi są przyszłością świata i Kościoła” – ten humanistyczny i personalistyczny priorytet, na różnych forach współczesnego świata, wielokrotnie przywoływał Jan Paweł II¹.

Wstęp

Przypomnijmy kluczowe dane biograficzne drugiego męczennika, a pierwszego błogosławionego Ziemi Kłodzkiej (19 września 2010 r.). Gerhard Hirschfelder urodził się 17 lutego 1907 r. w Kłodzku, jako nieślubne i jedyne dziecko Marii Hirschfelder (*13 XII 1881 †16 II 1939). W tym czasie była ona panną bez zawodu, a nieco później krawcową. Gerhard po ukończeniu czterech klas szkoły ludowej (1913–1919?), także w Kłodzku, 3 marca 1927 r. złożył egzamin maturalny, wińcząc formację pobieraną w tutejszym Państwowym Gimnazjum Katolickim. W okresie 4 kwietnia 1927 r. – 2 maja 1931 r. mieszkał w konwiktie

---

* Ks. prof. dr hab. Tadeusz Fitych – dr hab. WT UO, mieszka w Kudowie Zdroju.

¹ 6 czerwca 1991 r. we Włocławku, podczas przemówienia do katechetów, nauczycieli i uczniów, Papież powiedział m.in.: „Młodzież i dzieci są przyszłością świata, są przyszłością narodu i Kościoła, są tą przyszłością oni, młodzi ludzie, ale są nią w oparciu o rodzinę, o szkołę, o Kościół, o naród, o cały naród. Dlatego też Sobór Watykański II uczy, iż szkoła «mocą swego posłannictwa kształtuje [...] władze umysłowe, rozwija zdolność wydawania prawidłowych sądów, wprowadza w dziedzictwo kultury wytworzonej przez przeszłe pokolenia, kształci zmysł wartości, przygotowuje do życia zawodowego, sprzyja dyspozycjom do wzajemnego zrozumienia się, stwarzając przyjazne współzycie wśród wychowanków różniących się charakterem czy pochodzeniem»” (Deklaracja o wychowaniu chrześcijańskim 5).

studentów teologii i na Wydziale Teologicznym Uniwersytetu Wrocławskiego studiował filozofię oraz teologię. Po otrzymaniu niezbędnej dyspensy, w dniu 31 stycznia 1932 r. w katedrze wrocławskiej został wyświęcony na kapłana przez metropolitę wrocławskiego kard. Adolfa Bertrama (1914–1945), przy czym należał do duchowieństwa Ziemi Kłodzkiej – Hrabstwa Kłodzkiego (tzn. pruskiej części archidiecezji praskiej, której jednostką administracyjną był dekanat kłodzki). Dziesięcioletni okres kapłańskiego życia i działalności ks. Gerharda Hirschfeldera można podzielić na trzy etapy. Pierwszy z nich stanowi siedmioletnia praca w charakterze wikariusza w parafii w Kudowie Zdroju, Czermej (1932–1939). Drugim etapem określamy trzyletni okres posługi duszpasterskiej, tym razem w charakterze starszego wikariusza parafii w Bystrzycy Kłodzkiej (luty 1939 r. – 1 sierpnia 1941 r.) i pełnienie obowiązków duszpasterza młodzieży Hrabstwa Kłodzkiego (lipiec 1939 r. – 1 sierpnia 1941 r.). Trzeci, zaledwie kilkumiesięczny, etap życia księdza stanowiły kolejno: aresztowanie i pobyt w więzieniu kłodzkim (1 sierpnia – 15 grudnia 1941 r.)² oraz wiedeńskim (23–25 grudnia 1941 r.), a wreszcie w obozie koncentracyjnym w KL Dachau (27 grudnia 1941 r. – 1 sierpnia 1942 r.).

Odważna posługa duszpasterska i świetlane świadectwo chrześcijańskiego życia bł. księdza Gerharda Hirschfeldera, który był wychowywany przez samotną matkę, w naturalny sposób budzą wiele refleksji i dociekliwych pytań o ich źródła i przebieg procesu jego ogólnoludzkiego i chrześcijańskiego dojrzwania. Pierwsze z nich dotyczą problemów wychowania młodzieży oraz roli Kościoła w tym jakże trudnym zadaniu. Współczesna pedagogika pojmuje wychowanie jako bardzo złożony proces, który obejmuje całokształt zabiegów mających na celu ukształtowanie człowieka pod względem fizycznym, moralnym i umysłowym oraz przygotowanie go do życia w społeczeństwie. Na skuteczność procesu wychowania wpływa wiele czynników. Na pierwszym miejscu należy postawić zdrową rodzinę, dalej szkołę przekazującą wiedzę i ogólnoludzkie wartości, środowisko rówieśnicze, a także Kościół. Niezmiernie ważna jest efektywna współpraca pomiędzy tymi, którzy decydują o realizacji personalistycznej wizji osoby

² Był to już okres wzmożonych szykan i represji władz hitlerowskich wobec duchowieństwa diecezji wrocławskiej. Należy zauważyć, że pomimo trwającej wojny od 1940 r. osoby zakonne nie mogły pełnić opieki nad chorymi. Ponadto decyzją Rudolfa Hessa zakazano wstępowania do zakonów. Od jesieni 1940 r. do maja 1941 r. miała miejsce prowadzona na szeroką skalę akcja rekwirowania klasztorów i usuwania zakonników. W diecezji wrocławskiej skonfiskowano wówczas 60 klasztorów i domów zakonnych. Protestował przeciwko temu biskup kard. Bertram (będący zarazem przewodniczącym fuldyjskiej Konferencji Biskupów) w swym liście pasterskim z 16 listopada 1941 r. Zob. m.in. A. kard. BERTRAM, *Hirtenbriefe und Hirtenworte*, oprac. W. Marschall, Köln–Weimar–Wien 2000; K. DOLA, *Duszpasterstwo w (archidiecezji wrocławskiej i jej ustroj za rządów arcybiskupa ks. kard. Adolfa Bertrama (1914–1945)*, „Studia Teologiczno-Historyczne Śląska Opolskiego” (1995), t. 15, s. 143–206; tenże, *Kościół katolicki wobec narodowego socjalizmu na Śląsku (archidiecezja wrocławska)*, „Rocznik Łubowicki” (2004), t. 2, s. 100–114.

w wychowaniu młodego pokolenia, szczególnie pomiędzy pełną i zdrową rodziną, szkołą, Kościołem oraz grupami wspólnych zainteresowań i sposobów przeżywania czasu wolnego. Nie ulega wątpliwości, że w wieku młodzieńczym ciężar poprawnego procesu uspołecznienia własnych dzieci spoczywa przede wszystkim na ojcu.

W publikacjach poświęconych prezentacji osoby i działalności ks. Gerharda Hirschfeldera³ zatrzymywałem się nad prowokującym nie tylko zamyślenie, ale również kolejne prace badawcze faktem, że jako panięskie dziecko wychowywał się on bez ojca (z tego tytułu nawet w Kościele był traktowany ze swego rodzaju „rezerwą”)⁴, osiągnął jednak rzadko spotykane umiłowanie mądrości i dojrzałość osobową. Z pewnością stanowiło to dla niego niegasnące źródło upokorzeń, codzienny krzyż i dużej skali wyzwanie, ale mimo tego nie dostrzegamy w nim piętna duchowego i psychicznego zranienia ani też oznak zniewieściałej osobowości. Wręcz przeciwnie, cenimy u niego wiele w pełni dojrzałych i zrealizowanych rysów męskiej osobowości, m.in.: świadomość chrześcijańskiej godności, wolności i odpowiedzialności, roztropność, zdecydowanie, odwagę i wytrwałość, zdrową ambicję i także aspiracje, poszukiwanie prawdy i wiedzy, czujne obserwowanie przemian polityczno-kulturowych, konsekwentne odczytywanie znaków czasu oraz sztukę niezależnego i krytycznego myślenia, zwińczoną bezkompromisowym podążaniem – nawet w pojedynkę – pod prąd (w stylu i duchu ignacjańskiego *agere contra*).

³ Większość z nich została opublikowana jeszcze przed uroczystością beatyfikacyjną (19 września 2010 r.) – zob. m.in.: T. FITYCH, *Boże Młyny. KL Dachau – proces dojrzewania ks. Gerharda Hirschfeldera do świętości*, „Ziemia Kłodzka” (2010) 192, s. 24–29; tenże, *Gottes Mühlen. KL Dachau – Reifeprozess des Priesters Gerhard Hirschfelder zur Heiligkeit*, „Ziemia Kłodzka” (2010) 194, s. 18–22; tenże, *Lebenslauf des selig gesprochenen Kaplans Gerhard Hirschfelder – Kalendarium życia bł. Ks. Gerharda Hirschfeldera*, w: *Seliger – błogosławiony Gerhard Hirschfelder*, „Ziemia Kłodzka” (2010) wrzesień, wydanie specjalne, s. 5–7 (tłum. na j. niemiecki – I. Rogowska; na j. czeski – P. Neuman); tenże, *Drugi Męczennik ziemi kłodzkiej – kalendarium ponad 35 lat życia ks. Gerharda Hirschfeldera (1907–1942)*, „Świdnickie Wiadomości Kościelne”, VII (2010) nr 2 (26), s. 262–269; tenże, *Zwierciadło i niebo duszy ks. Gerharda Hirschfeldera (1907–1942), drugiego Męczennika Ziemi Kłodzkiej*, „Świdnickie Wiadomości Kościelne”, VII (2010) nr 2 (26), s. 255–262; tenże, „*Der Spiegel und Seelenhimmel*” selig gesprochenen Priesters Gerhard Hirschfelder, tamże, s. 21–23; tenże, *Książę Gerhard Hirschfelder – Męczennik Ziemi Kłodzkiej za prawdę, wiarę i godność młodzieży*, w: „*Servus sanctae Hedvigis fidelis*”. *Księga dla uczczenia śp. ks. prof. A. Kielbasy SDS* [w przygotowaniu]; tenże, *Duchowny przewodnik i orędownik Ziemi Kłodzkiej. Symbol wolności i odwagi*, „Ziemia Kłodzka” (2010) nr 194, s. 17–18; tenże, *Geistiger Führer und Befürworter des Glatzer Landes*, „Ziemia Kłodzka” (2010) wrzesień, wyd. specjalne, s. 27–28; tenże, *Drugi Męczennik Ziemi Kłodzkiej – kalendarium ponad 35 lat życia ks. Gerharda Hirschfeldera (1907–1942)*, „Posłaniec” (Biuletyn Parafialny), październik 2010 nr 3 (68), s. 6–10; tenże, *Zamiast podsumowania obrad sympozjalnych*, „Ziemia Kłodzka” (2010) nr 11 (198), s. 10–11.

⁴ Zob. T. FITYCH, *Maryjny charakter kapłaństwa błogosławionego księdza Gerharda Hirschfeldera (*17 II 1907 Kłodzko † 1 VIII 1942 KL Dachau)*, „Perspectiva” (2011) [artykuł złożony do druku].

Ponadto mając w polu widzenia szerszy kontekst trendów kulturowo-religijnych z okresu pierwszego ćwierćwiecza XX w. (m.in. fenomen swego rodzaju kontestacji uzewnętrzniającej w niemieckich ruchach młodzieżowych⁵), rozwijającego się ruchu liturgicznego⁶ i ekumenicznego, pozytywnie uderza nas zarówno jego zdrowa ambicja na płaszczyźnie kulturowo-religijnej, jak i troska o kulturę duszy. Przejawiały się one m.in. w poszukiwaniu nieskazitelnych wzorców moralnych i szlachetnych inspiracji (m.in. różne grupy parafialne i stowarzyszenia młodzieżowe), kontaktów, modeli dynamicznego apostołstwa i więzi z osobami, które „płonęły” duchem ewangelicznym, oraz środowisk, w których w radykalny sposób pielęgnowano życie Kościoła komunii, miłość pasterską i apostołskiego ducha (w tym polu zainteresowania znalazły się wspólnoty kapłańskie – m.in. *ruchu szensztadzkiego*⁷ oraz stowarzyszenia robotnicze – m.in. *Rodzina Kolpinga*⁸ itd. ...), a także świętość.

Zarazem zastanawia i daje wiele do myślenia fakt, że w momencie narastającego dla ks. Gerharda zagrożenia ze strony Gestapo i przenoszenia go w 1939 r. z wikariatu w parafii Kudowa-Zdrój, Czermna⁹ na wikariat w By-

⁵ Mamy tu na uwadze historycznie niezmiernie ważny fenomen społeczny z okresu pierwszych trzech dziesięcioleci XX w. Ks. Czesław Bartnik podał jego celne i lapidarne określenie: „Niemiecki ruch młodzieżowy był to duchowo-społeczny ruch młodych Niemców, wyrosły z niezwykle ostrej opozycji wobec indywidualizmu, liberalizmu i niektórych przejawów kapitalizmu w Niemczech”. Konkretnym tego przejawem były: *Wandervogel* (Berlin–Steglitz, 1901) i *Akademische Freischar* (Göttingen, 1907), a po I wojnie światowej skonsolidowały się one w *Bündischen Jugend*. Zob. F. RAAB, *Jugendbewegung*, LfThK³, Bd. 5, Freiburg [2006], k. 1059–1060.

⁶ Zob. m.in. T. MAAS-EWERD, *Liturgische Bewegung, I: Katholische Kirche*, LfThK³, Bd. [2006], k. 991–992; H. LIMBURG, *Liturgische Bildung*, tamże, k. 994–995.

⁷ Ubocznym skutkiem uderzenia w zakony był wzrost znaczenia tzw. instytutów świeckich (jak Opus Dei) czy religijno-duszpasterskich struktur typu ruch szensztadzki (założony w 1914 r. przez o. J. Kentenicha). Z upływem czasu stał się on wspólną platformą wielu środowisk świeckich i kapłańskich o maryjnym typie duchowości. Zob. m.in. V. DAMMERTZ OSB, *Ordensgemeinschaften und Säkularinstitute*, w: *Handbuch der Kirchengeschichte*, Bd. IV: *Die Weltkirche im 20. Jahrhundert*, red. H. Jedin, K. Reppen, Freiburg–Basel–Wien 1985, s. 375–376; E. ISERLOCH, *Innerkirchliche Bewegungen und Ihre Spiritualität*, w: tamże, s. 330–332.

⁸ Będąc członkiem wspólnoty księży należących do międzynarodowego katolickiego ruchu szensztadzkiego (informacja od F. Junga, wikariusza generalnego byłych mieszkańców Ziemi Kłodzkiej), korzystał z jego duchowości, która ma charakter maryjny, pedagogiczny i apostołski. Ponadto był on w latach 1932–1939 w Czermnej, a w okresie 1939–1941 w Bystrzycy Kłodzkiej prezesem sekcji międzynarodowego stowarzyszenia robotników, nazywanego *Rodzina Kolpinga*, które w trosce o godne życie czeladników i robotników założył w 1841 r. ks. Adolph Kolping (*1813–†1865). Zob. *Hirschfelder war Kolpingpräses*, „Rundbrief des Grossdechanten” (2010), H. 3, s. 39.

⁹ Nominacja ks. G. Hirschfeldera na wikariusza w Czermnej była decyzją Franza Ditterta (*10 grudnia 1857 r. Wilkanów †18 grudnia 1937 r. Międzyzlesie), wielkiego dziekana kłodzkiego i wikariusza generalnego archidiecezji praskiej w Prusach (1921–1937). Zob. m.in. A. HERZIG, M. RUCHNIEWICZ, *Dzieje Ziemi Kłodzkiej*, Hamburg–Wrocław 2006, s. 264, 373.

strzycy Kłodzkiej, kolejny wielki dziekan kłodzki powierzył mu niezwykle odpowiedzialny urząd duszpasterza młodzieży Ziemi Kłodzkiej (którą to chciały sobie podporządkować hitlerowskie władze). Było to więc zadanie i wyzwanie ogromne, ale z pewnością doświadczony Franz Xaver Monse, jako były jego kłodzki proboszcz, a obecnie wielki dziekan kłodzki, wikariusz generalny archidiecezji praskiej w Prusach (1938–1962)¹⁰, nie uczyniłby tego ani pochopnie, ani tym bardziej nierozważnie. W każdej epoce tego typu pracę duszpasterską może efektywnie spełniać jedynie wzorowy prezbiter, prowadzący głębokie życie wewnętrzne, cechujący się pasją do Kościoła i jego liturgii, dojrzałą miłością pasterską, postawą dialogu i autorytetem moralnym, łatwością nawiązywania kontaktów, pogodnym usposobieniem, umiłowaniem kultury (w tym również muzycznej) oraz pielgrzymek i turystyki pieszej (m.in. obozów i biwaków połączonych ze spotkaniami formacyjnymi). Te i inne okoliczności wskazywałyby na to, iż nie tylko kłodzkiemu proboszczowi parafii urodzenia ks. Gerharda, ale również centrali duszpasterstwa Ziemi Kłodzkiej, w dostatecznym stopniu znane były pasje, uzdolnienia, kontakty i zaangażowanie ks. G. Hirschfeldera na rzecz katolickich ruchów młodzieżowych. Zanim sformulujemy hipotezę, że zwłaszcza jeden z ówczesnych katolickich ruchów młodzieżowych (wraz z jego założycielami i dojrzałymi moderatorami), pełnił w życiu Gerharda w dobrym tego słowa znaczeniu rodzinę zastępczą i odegrał szczególną rolę na rzecz jego społecznienia i osobowej integracji, przyjrzymy się niezwykle złożonemu fenomenowi ruchów młodzieżowych i ich elitarnym wariantom w postaci katolickich ruchów młodzieżowych z początków XX w. na Śląsku.

2. Katolicki ruch młodzieżowy na Śląsku

W reakcji mieszczańskiej młodzieży na chory – autokratyczno-mieszczański styl życia kształtowany m.in. przez liberalny kapitalizm i zaborczą industrializację, zrodził się niemiecki ruch młodzieżowy. Dokonując na wstępie uproszczonej charakterystyki tego fenomenu¹¹ należy zauważyć, iż: a) pod względem ideowo-

¹⁰ Zob. M. HIRSCHFELD, hasło: *Monse, Franz Xaver, Generalvikar der Grafschaft Glatz, Großdechant*, w: *Biographisch-Bibliographischen Kirchenlexikons*, Bd. XX, [2002], k. 1044–1047; A. BERNATZKY, *Lexikon der Grafschaft Glatz*, Leimen 1988; A. HERZIG, M. RUCHNIEWICZ, *Dzieje Ziemi Kłodzkiej*, dz. cyt.; I. KLIMASZEWSKA, hasło: *Monse Franz*, w: *Popularna encyklopedia Ziemi Kłodzkiej*, t. 2, red. J. Laska, M. Kowalcze, Kłodzko 2009, s. 268.

¹¹ Zob. m.in.: S. ANDRESEN, *Mädchen und Frauen in der bürgerlichen Jugendbewegung: soziale Konstruktion von Mädchenjugend*, Neuwied 1997; R. BARTH, *Jugend in Bewegung. Die Revolte von Jung gegen Alt in Deutschland im 20. Jahrhundert*, Berlin 2006; W. HELWIG, *Die Blaue Blume des Wandervogels, Überarbeitete Neuausgabe*, Baunach 1998; M. von HELLFELD, *Bündische Jugend und Hitlerjugend – Zur Geschichte von Anpassung und Widerstand 1930–1939*, Köln 1987; J.H. KNOLL, *Typisch deutsch: die Jugendbewegung: Beiträge zu einer Phänomengeschichte*, Opladen 1988; H. GIESECKE, *Vom Wandervogel bis zur Hitlerjugend*, Weinheim 1981; U. GEUTER, *Homosexualität in der deutschen Jugendbewegung. Jungenfreundschaft und Sexualität im Diskurs von Jugendbewegung, Psychoanalyse und Jugendpsychologie am Beginn*

-światopoglądowym nie był on zjawiskiem jednolitym, lecz bardzo zróżnicowanym (istniały w nim nurty o profilu burżuazyjnym, narodowym, proletariackim, socjalistycznym, demokratycznym, ale również protestanckim, katolickim i in.); b) z ruchem młodzieżowym w ścisły sposób były powiązane inne trendy tego okresu: reformy pedagogiczne¹², rozluźnienie seksualne (m.in. nudyzm – w j. niem. *Freikörperkultur*, homoseksualizm itd.), ruchy zmierzające do reformy mieszczańskiego stylu życia; c) wspólną cechą była natomiast pielęgnowana w całym ruchu swoista i niezależna kultura organizacji i sposobów przeżywania czasu wolnego, przejawiająca się m.in. w sobotnio-niedzielnej ucieczce od stechniczowanej cywilizacji miejskiej na łono nieskażonej przyrody, regularnym uprawianiu turystyki pieszej (jej szybkie rozprzestrzenianie się dało początek schroniskom młodzieżowym)¹³ oraz noszeniu prostych ubrań z tzw. drelichu; d) obronie wolności poprzez odrzucanie używek (m.in. nikotyny i alkoholu) i romantycznej fascynacji folklorem (zwłaszcza pieśniami ludowymi); e) jak również romantycznej wizji niektórych wybranych elementów kulturowych, przejawiało się to m.in. w lekturze twórczości umiłowanych niemieckich oraz austriackich prozaików i poetów¹⁴; f) rozwijanie samodzielności młodzieży i w konsekwencji niezwykle silne dążenie do autonomicznego kształtowania swego życia przez samą młodzież, zgodnie z lansowaną w nim zasadą: „młodzież prowadzi młodzież”; g) w odróżnieniu od dotychczas działających organizacji młodzieżowych typu – stowarzyszenia i zrzeszenia (*Verein, Verband*), zakładanych i prowadzonych przez osoby dorosłe, nie-

---

des 20. Jahrhunderts, Frankfurt am Main 1994; W. KINDT, *Dokumentation der Jugendbewegung*, Bd. I: *Grundschriften der deutschen Jugendbewegung*, Düsseldorf 1963; Bd. II: *Die Wandervogelzeit. Quellenschriften zur deutschen Jugendbewegung 1896 bis 1919*, Düsseldorf 1968; Bd. III: *Die deutsche Jugendbewegung 1920 bis 1933. Die Bündische Zeit*, Düsseldorf 1974; *Die Jugendbewegung: Welt und Wirkung. Zur 50. Wiederkehr des freideutschen Jugendtages auf dem Hohen Meißner*, Hrsg. E. Korn, O. Suppert u. K. Vogt, Düsseldorf–Köln 1963; W. LAQUEUR, *Die deutsche Jugendbewegung*, Köln 1978.

¹² Gustav Wyneken – przedstawiciel ówczesnego kierunku reform pedagogicznych po raz pierwszy użył pojęcia kultura młodzieżowa (niem. *Jugendkultur*).

¹³ Ruch młodzieżowy wywodzący się z *Wandervogel* tworzyła znaczna liczba małych grup. Organizowały się one same i najczęściej pod przewodnictwem niewiele od nich starszego przewodnika, z końcem prawie każdego tygodnia pielęgnowały wyjazdy i wyprawy turystyczne. Zob. G. ZIEMER, H. WOLF, *Wandervogel und freideutsche Jugend*, Bad Godesberg 1961.

¹⁴ W tym gronie znajdowali się m.in.: śląski poeta romantyk Joseph Karl Benedikt Freiherr von Eichendorff (1788–1857); prawnik z zawodu, przedstawiciel niemieckiego realizmu, prozaik, słynny z wielu nowel Hans Theodor Woldsen Storm (1817–1888); Hermann Hesse (1877–1962, pseudonim: Emil Sinclair) – prozaik, poeta i eseista niemiecki o poglądach pacyfistycznych (okazjonalnie rysownik i malarz), laureat Nagrody Nobla w dziedzinie literatury za rok 1946; Rainer Maria Rilke (1875–1926) – austriacki poeta (urodzony w Pradze), reprezentant liryki symbolicznej, prekursor egzystencjalizmu czy też Gerhart (Gerhard) Johann Robert Hauptmann (1862–1946) – niemiecki dramaturg i powieściopisarz, laureat Nagrody Nobla w 1912 r., przedstawiciel nurtu naturalistycznego w teatrze.

miecki ruch młodzieżowy stanowiły tzw. *bundy* (od niem. *Bund*), czyli związki młodzieżowe organizowane przez samą młodzież¹⁵, szczytowy okres przypada na lata 1919–1933; h) w wielu bundach uprawiano krytykę kościelnego nauczania, a nawet istoty katolicyzmu; h) początkowo ruchy młodzieżowe były apolityczne, głębsze zmiany nastąpiły jednak po I wojnie światowej, wówczas można mówić o silnie spolaryzowanym okresie w działalności bundów organizacji młodzieżowych, a po zagarnięciu władzy przez nacjonalistów w 1933 r. miało miejsce zmuszanie młodzieżowych bundów do wejścia w szeregi *Hitlerjugend* (i bycia narzędziem nazistowskiej ideologii) albo dochodziło do ich rozwiązania.

W tym poszerzonym kontekście kulturowo-politycznym pragniemy spojrzeć na środowisko Kościoła katolickiego¹⁶. O katolickich organizacjach młodzieżowych, identyfikujących się z Kościołem katolickim (młodzi bronili i utożsamiali się z wyznawaną wiarą oraz pogłębiali swoją religijność), można mówić już w okresie tzw. kontrreformacji, kiedy w kolegiach jezuickich były pielęgnowane kongregacje maryjne. W połowie XIX w. powstają stowarzyszenia młodych robotników – *Kolpingfamilie*. Z kolei we wspomnianym okresie bundów 1919–1929 powstały m.in. liczne bundy uczniowskie. Były to ruchy: *Quickborn* (eryg. 1909), *Bund Neudeutschland* (1919), *Der Deutschen Jugendkraft* (1920), *Pfadfinder* (1919), *Neuland*, *Kreuzfabrer* i *Heiland*. Cechowała je m.in. chrystocentryczna i maryjna orientacja, dążenie do doskonałego upodobnienia się do Chrystusa i naśladowania Go w życiu codziennym, stąd też wespół z ruchem liturgicznym przyczyniały się one do odnowy Kościoła. W uproszczonym ujęciu, bundy katolickie można uznać za swoistą syntezę katolicyzmu oraz idei i metod ruchu młodzieżowego.

Dla całych Niemiec chronologicznie pierwszym katolickim bundem była organizacja młodzieżowa o nazwie *Quickborn*¹⁷. Powstała ona już w 1909 r. w Nysie, dzięki zaangażowaniu się aż trzech wybitnych kapłanów diecezji wrocławskiej: ks. Bernharda Strehlera (1872–1945)¹⁸, ks. Klemensa Neumanna (1873–1928) i ks. Hermanna Hoffmana (1878–1972)¹⁹. Z końcem I wojny światowej organizacja ta liczyła już 7000 członków (dodajmy, że to właśnie na tym etapie zetknęła się z nią kilkunastoletni G. Hirschfelder)²⁰.

¹⁵ Zob. K. SEIDELMANN, *Bund und Gruppe als Lebensformen deutscher Jugend*, München 1955.

¹⁶ Zob. W. TZSCHEETZSCH, *Jugendorganisationen*, LfThK³, Bd. 5, Freiburg [2006], k. 1965–1966.

¹⁷ Zob. m.in.: [http://www.quickborn-ak.de/geschichte.html].

¹⁸ Jego brat był członkiem kapituły katedralnej w Berlinie. Zob. M. WORBS, *Quickborn und Heimatgarten als ein Kulturell-Religiöses Ereignis in Oberschlesien (1909–1939)*, Opole 1999 (Wydział Teologiczny UO, seria: Z dziejów kultury chrześcijańskiej na Śląsku, nr 16), s. 49–56.

¹⁹ Zob. R. GUARDINI, *Quickborn. Tatsachen und Grundsätze*, Burg Rothenfels 1922, s. 5; W. DIRKS, *Anfänge und Folgen katholischer Jugendbewegung*, w: *Die Jugendbewegung. Welt und Wirkung*, dz. cyt., s. 244.

²⁰ Zob. H. GOEKE, *Gerhard Hirschfelder. Priester und Märtyrer. Ein Lebensbild mit Glaubensimpulsen für heutige Christen*, Münster, [sierpień] 2010, s. 24.

O okresie międzywojennym na Górnym Śląsku można wręcz mówić, że nastąpiła w nim eksplozja stowarzyszeń młodzieżowych²¹. Przy czym, jeśli idzie o cały region Śląska²², to w ramach dwóch znaczących katolickich bundów prężną działalność rozwijały zrzeszające je grupy, m.in.: *Quickborn* – w Nysie (1909) oraz w Brzegu, Głogowie, Głogówku, Głubczycach, Głucholazach, Grodkowie, Legnicy, Opolu, Paczkowie, Prudniku, Raciborzu, Świdnicy, Wrocławiu oraz w miastach górnośląskiego regionu przemysłowego²³ (nb. znana jest też działalność grupy *Quickbornu* zorganizowanej przez śląską młodzież na Uniwersytecie Jagiellońskim w Krakowie). Natomiast dla bundu *Neudeutschland* (1919)²⁴ ważniejsze śląskie ośrodki stanowiły trzy miasta: Bytom, Opole i Wrocław²⁵.

Liczebność i dynamikę działania katolickich bundów z końcem lat trzydziestych XX w. na Górnym Śląsku odsłania statystyka opracowana w 1929 r. przez Emanuela Grunda, rejonowego referenta ds. młodzieży. Pod względem liczby zrzeszonej młodzieży czołówkę katolickiego ruchu młodzieżowego w tym rejonie stanowił bund *Quickborn* (819 członków). Drugie i czwarte miejsce zajmowały bundy *Jungkreuzbund* (703) i *Jungborn* (643), wywodzące się z ka-

²¹ Celną charakterystykę tego typu ożywienia religijnego na Górnym Śląsku, na przykładzie miasta Zabrze, przynosi najnowsza monografia: *Nadzorować, interweniować, karać (Nazijski obóz władzy wobec Kościoła katolickiego w Zabrzu (1934–1944). Wybór dokumentów*, oprac. S. Rosenbaum i M. Węcki, Katowice 2010 (Oddz. IPN – Komisja Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu w Katowicach), s. 65–71.

²² Życie i działalność młodzieży na Ziemi Klodzkiej przedstawił G. JÄSCHKE, *Die Junge Grafschaft. Katholische Jugend der Grafschaft Glatz*, Münster 1990. W syntetycznym ujęciu tego zagadnienia w wymiarze Śląska wykorzystano prace czołowego znawcy ruchu *Quickborn* – zob. M. WORBS, *Quickborn und Heimatgarten...*, dz. cyt.; tenże, *Niemiecki katolicki ruch młodzieżowy na Śląsku jako podmiot kształtowania postaw religijnych i społecznych*, w: *Jubileusz uczy. 900-lecie Kamienia Śląskiego*, red. E. Mateja, Opole 2005 (Sympozja, 61), s. 95–101.

²³ Zob. M. WORBS, *Quickborn und Heimatgarten...*, dz. cyt., s. 124–126.

²⁴ Ruch ten powstał po zakończeniu I wojny światowej w 1919 r. w Kolonii z inspiracji kolońskiego arcybiskupa kard. F. von Hartmanna z inicjatywy jezuitów. Jego program ogłoszony w 1923 r. na zamku Hirschberg skupiał się na obronie wiary i obyczajów w trudnych czasach przełomu oraz chęci budowania „nowych Niemiec” na solidnym fundamencie zasad wiary katolickiej i zdrowych wartości narodowych. Program odznaczał się silnym rysem chrystocentrycznym i maryjnym. Członkowie *Neudeutschland* uznawali Chrystusa za swój najwyższy ideał i swego „Wodza”. Starali się świadomie naśladować Go w życiu codziennym. Ich świętem patronalnym była Uroczystość Niepokalanego Poczęcia NMP. Stawiali sobie za cel osiągnięcie takiej dojrzałości religijno-moralnej, która także w późniejszym, dorosłym życiu uzdalniałaby ich do odważnego dawania świadectwa wierze katolickiej. *Neudeutschland* liczył ok. 20 000 członków, zrzeszając w ponad pięciuset grupach i w niemal całych ówczesnych Niemczech jedynie młodzież męską. Zob. m.in. H. SCHWARZ, *Versuch einer Übersicht über die katholische Jugendbewegung*, Köln 1930, s. 36–37; F. VORSPEL SJ, *Neudeutsches Knappenbuch*, Köln 1933, s. 12; *Löscht den Geist nicht aus. Der Bund Neudeutschland im Dritten Reich*, Hrsg. R. Eilers, Mainz 1985.

²⁵ Zob. F. VORSPEL SJ, *Neudeutsches Knappenbuch*, dz. cyt., s. 7.

tolickiej organizacji abstynenckiej *Kreuzbündnis* i zrzeszające głównie młodzież pracującą. Natomiast bund *Neudeutschland* (654 członków) znajdował się na trzecim miejscu. Z wcześniej wspomnianego zestawienia wynika, że na terenie Górnego Śląska działalność prowadziły jeszcze takie bundy, jak (kolejno według liczby członków): *Aufrechtenbund* (368), *Deutsche Pfadfinderschaft St. Georg* (147), *Ringgemeinschaft Deutscher Pfadfinder* (85), *Heilantbund* (33) i *Normannsteiner* (14).

3. Geneza i historia ruchu *Quickborn*

Katolicki ruch młodzieżowy *Quickborn* jest uznawany za jeden z wyjątkowo interesujących i wartościowych fenomenów społeczno-religijnych powstałych na Śląsku w pierwszych dziesięcioleciach XX w. (nb. pozostaje praktycznie niezbadany w wymiarze Dolnego Śląska i Ziemi Kłodzkiej). Stanowi on jeden z wyrazów dynamicznego trendu konstytuowania się grup młodzieżowych²⁶ oraz ważną kartę w historii ruchów młodzieżowych tego stulecia. Przyczynił się zarówno do rozwoju życia religijnego, jak też do ukształtowania się nowoczesnego myślenia pedagogicznego. Co więcej, *Quickborn* powstał na Śląsku, ale swoją działalność prowadził również daleko poza granicami tego regionu i w końcu główne swoje centrum miał w Niemczech.

Nysa, która do momentu sekularyzacji w 1810 r. była centrum feudalnego księstwa biskupów wrocławskich, w 1909 r. stała się kolebką *Quickborn*. Za sugestią prefekta kościelnego internatu (związanego z tutejszym Konwiktem biskupim „Carolinum”), ks. dra Bernharda Strehlera (1872–1945), uczniowie założyli koło abstynenckie²⁷, które postawiło sobie za cel propagowanie trzeźwości wśród młodzieży gimnazjalnej w Nysie²⁸. Dopiero w 1913 r. stowarzyszenie przyjęło nazwę *Quickborn*²⁹ i wydawało pod tym tytułem własny miesięcznik. Sama nazwa

²⁶ Doskonale ilustrują to dane statystyczne dotyczące Górnego Śląska: w 1913 r. – 655 grup i 23 188 członków; w 1925 r. – 1331 grup i 112 383 członków; w 1929 r. – 1652 grupy i 128 270 członków, co stanowiło 9,3% ogółu liczby mieszkańców Górnego Śląska. Jest niezwykle wymowne, że w krótkim okresie zaledwie szesnastu lat (1913–1929) liczba grup wzrosła o prawie tysiąc (997), czyli 252,2%, a liczba uczestniczącej w nich młodzieży aż o 105 082 – 553,2%. Co więcej, pod koniec lat trzydziestych, co 9. mieszkaniec tego regionu był stowarzyszony w jednej z grup młodzieżowych, a statystycznie każdą grupę stanowiło 78 osób. Zob. M. WORBS, *Quickborn und Heimatgarten...*, dz. cyt., s. 41.

²⁷ Szerzący się na przełomie minionych stuleci alkoholizm, zwłaszcza na Górnym Śląsku, osiągnął rozmiary choroby społecznej. Zarazem stał się istotnym problemem pedagogicznym.

²⁸ Zob. W. MOGGE, *Quickborn*, LfThK, Bd. 8, Freiburg 1963, k. 937 oraz rozprawa doktorska M. WORBS, *Quickborn und Heimatgarten...*, dz. cyt.; U. GORKI, *Quickborn*, LfThK³, Bd. 8, Freiburg [2006], k. 771; H. GOEKE, *Gerhard Hirschfelder*, dz. cyt., s. 23-26.

²⁹ Był to zarazem tytuł zbioru poezji wydanego w 1852 r. przez Klausea Grotha (*24 kwietnia 1819 r. † 1 czerwca 1899 r.), jednego z najbardziej znanych poetów i pisarzy używających języka ludowego (bowiem ludzie nieposługujący się niemieckim językiem literackim bywali

wywodzi się z jednego z dialektów i oznacza w języku polskim mniej więcej tyle co „tryskające źródło”, „krynica”, „zdrój” – żywe źródło. *Quickborn* z jednej strony było wyrazem ruchu młodzieżowego (*Jugendbewegung*), a z drugiej coraz liczniejszym związkiem katolickich grup młodzieżowych, którym przewodzili kolejno trzej wybitni księża diecezji wrocławskiej (*Heiligen Drei Königen Quickborns*): Bernard Strehler³⁰; a następnie dwaj księża i zarazem nauczyciele religii: w Nysie – Klemens Neumann³¹, a w gimnazjum św. Macieja we Wrocławiu – Hermann Hoffman³². Dołączył do nich jako czwarta osoba zaangażowana w rozwój tego

spychani na margines). Współ z Fritzem Reuterem (*7 listopada 1810 r. † 12 lipca 1874 r.) jest traktowany jak współtwórca tego typu literatury.

³⁰ Obszerny biogram na witrynie internetowej: [http://www.quickborn-ak.de/bernhard_strehler.html]. Zob. także m.in. B. STREHLER, *Aus dem Werden und Leben Quickborns*, w: *Die neue Jugend. Erste Hälfte*, Hrsg. R. Thurnwald, Leipzig 1927, s. 57–74.

³¹ Można o nim powiedzieć, że był sztandarowym przykładem troski Kościoła o młodzież. Ten ceniony nauczyciel religii i wybitny wychowawca śląskiej młodzieży był postrzegany jako człowiek o anielskim sercu i wielki przyjaciel młodzieży. Już w Nysie mówiono o nim jak o „drugim św. Franciszku”. Cechowała go wielka łatwość nawiązywania kontaktów z ludźmi. Był człowiekiem bardzo sympatycznym i rozumiejącym potrzeby innych, szczególnie ludzi młodych. Być może dlatego stał się współzałożycielem ruchu młodzieżowego *Quickborn*.

Ksiądz K. Neumann – „*Spielmann Gottes*”, urodził się 26 listopada 1873 r. w miejscowości Tütz w Niemczech. Jego rodzice prowadzili niewielkie gospodarstwo i gospodę. Po śmierci ojca Maksymiliana czwórka dzieci zajęła się matka Rozalia i jej ciotka Ottildis – elżbietanka z zakonu w Hamburgu-Eppendorffie. Klemens uczył się w koedukacyjnym gimnazjum w belgijskiej Antwerpii, a także w kolegium Ehezal-Benoit k. Bourges we Francji oraz w Deutschkrone, gdzie otrzymał świadectwo dojrzałości. Dopiero wówczas przeniósł się na Śląsk, a po ukończeniu studiów na Wydziale Teologicznym uniwersytetu we Wrocławiu przyjął święcenia kapłańskie w 1895 r. z rąk kard. Geoga Koppa. Jako wikariusz posługiwał w Legnicy, a już w charakterze nauczyciela religii w Gimnazjum Miejskim w Nysie. Ksiądz Neumann jako świetny muzyk proponował młodzieży zajęcia ze śpiewu, turystyki, gry oraz zabawy ruchowe, osadzając je na gruncie wiary katolickiej. Europejską sławę przyniósł mu śpiewnik *Spielmann*, wydany w ogromnym nakładzie pół miliona egzemplarzy. W Nysie utworzył wzorcowy ośrodek rozrywki i wypoczynku dla młodzieży i jej rodzin. Umiłowanie śpiewu przez członków *Quickbornu* spowodowało, że od 1919 r. jego centralę w Rothenfeld n. Menem nazywano „śpiewającą górą”.

Krótko po obronie pracy doktorskiej poważnie zachorował. Zmarł 5 lipca 1928 r. i został pochowany na cmentarzu jerozolimskim w Nysie. W 1964 r. jego doczesne szczątki przeniesiono do kościoła św. Jakuba i tam złożono w krypcie. W swoim testamencie napisał m.in.: „Dziękuję Bogu za dwie sprawy, za to, że Bóg pozwolił mi zostać kapłanem i być radosnym wśród młodzieży”. Obszerny biogram na witrynie internetowej: [http://www.quickborn-ak.de/klemens_neumann.html]. Zob. m.in. H. HOFFMAN, *Prof. Klemens Neumann – der Spielmann Gottes*, Breslau 1939.

³² H. Hoffman urodził się w rodzinie rzemieślniczej w Głogowie 14 lipca 1878 r. Był to wybitny kapłan, pisarz religijny i historyk Kościoła na Śląsku, działacz społeczny i pacyfista; prekursor ruchów pokojowych i ekumenicznych. Dominujące wątki w jego rozlicznych pasjach stanowiły niewątpliwie: stała praca z młodzieżą i działalność naukowa. Jest autorem 372 publikacji, nie licząc prób młodzieżowych. Zalety ks. Hoffmana jako pedagoga i wychowawcy

ruchu młodzieżowego ks. prof. włosko-niemieckiego pochodzenia – Romano Guardini (1927–1933)³³.

W trzydziestoletniej historii ruchu *Quickborn* można wyróżnić trzy zasadnicze okresy³⁴. Pierwszy okres (1909–1919) to etap „dzieciństwa” i czas konstituowania się *Quickbornu* w tzw. „bund” niemieckiego ruchu młodzieżowego z początku XX wieku. O szybkim rozwoju ruchu *Quickborn* świadczą m.in. dane statystyczne nt. liczebności członków: w 1914 r. – ok. 2000, 1916 r. – ponad 5000, a w 1918 r. aż 7000³⁵. Poza Śląskiem grupy *Quickbornu* powstawały także na obszarze dzisiejszej Badenii-Wirtembergii, w Bawarii, Hesji, Nadrenii i Westfalii³⁶. W okresie tym miały miejsce pierwsze regionalne zjazdy członków ruchu (np. śląski zjazd w Nysie – 17 maja 1914 r.). W konsekwencji oznaczało to coraz większe odpowiedzialne usamodzielnienie młodzieży w działalności ruchu.

Drugi etap w dziejach *Quickbornu* przypada na lata 1919–1933. Jest to tzw. etap bundowy. Najważniejszymi wydarzeniami tego okresu były kolejne trzy zjazdy ogólnokrajowe (1920–1922). Jako punkty kulminacyjne w działalności całego ruchu dostarczały one istotnych inspiracji dla systemowej wizji pracy rocznej. Zjazdy krajowe zawsze odbywały się w XII-wiecznym zamku, Burg Rothenfels³⁷, który w 1939 r. stał się tętniącą życiem centralą ruchu. W odno-

---

zaskarbiły mu wdzięczność paru pokoleń młodzieży. Obszerny biogram – zob. M. WORBS, *Quickborn und Heimatgarten...*, dz. cyt., s. 65–72; J. KÖHLER, *Leben und Werk des Priesters Hermann Hoffman (1878–1972)*, w: *Glogau im Wandel der Zeiten – Glogów poprzez wieki*, Würzburg 1993; L. WALTER, *Er kannte Gott und Welt. Ein Lebensbild von Hermann Hoffman 1878–1972*, Leipzig 1992 oraz witryna internetowa: [http://www.quickborn-ak.de/hermann_hoffman.html].

³³ Zob. J. MISIUREK, hasło: *Romano Guardini*, w: *Encyklopedia katolicka*, t. 6, Lublin 1993, k. 369–372; H.-B. GERL-FALKOVITZ, *Romano Guardini: Konturen des Lebens und Spuren des Denkens*, Mainz 2005; M. WORBS, *Człowiek w misterium liturgii (Antropologiczny wymiar liturgii w ujęciu Romana Guardiniego)*, Opole 2007 (Wydział Teologiczny UO, seria: Opolska Biblioteka Teologiczna, nr 97).

³⁴ Zob. M. WORBS, *Quickborn und Heimatgarten...*, dz. cyt. s. 79–104.

³⁵ Zob. tamże, s. 86.

³⁶ Warto podkreślić, że w okresie międzywojennym ok. 65% Niemców stanowili protestanci, a niemal całą resztę katolicy. Mniejszości innych wyznań nie przekraczały 5%. Świadomy ateizm ograniczał się do wąskiej elity intelektualnej i zagorzałych socjalistów. W przeprowadzonym w 1939 r. spisie ludności zaledwie 1,5% Niemców określiło się jako niewierzący (znaczyłoby to, że albo niewielu nazistów i członków NSDAP było ateistami, albo bali się tę postawę wyznać przed reżimem, jeszcze popierającym religijność). Żaden z faszystowskich przywódców nie wywodził się z rodziny liberalnej lub ateistycznej. Większość wierzących Niemców wyrażała wrogość względem wszelkich przejawów bezbożności, świeckości i hedonistycznej dekadencji, które łączono z modernistycznymi ideami demokracji i wolności słowa. Lęk przed demokracją w połączeniu ze strachem przed komunizmem pchał ich w objęcia wrogów demokracji.

³⁷ Rothenfels n. Menem, aktualnie jest to najmniejsze w Bawarii miasto, w rejencji Dolna Frankonia, 15 km na południowy zachód od Karlstadt.

wionym przez *Quickborn* kasztelu (1924 r.) urządzono schronisko młodzieżowe. Odtąd w każdym miesiącu gromadziły się tutaj liczne grupy, aby móc uczestniczyć zarówno w różnego typu spotkaniach formacyjnych, jak też obozach wakacyjnych³⁸. Wyjątkowo uroczyste wspólnotowe celebrowanie Misterium Paschalnego w Burg Rothenfels zostało zainicjowane przez ks. Romano Gardiniego (1885–1968), który w 1927 r. stanął na czele ruchu i zafascynował młodzież ideami akcji odnowy liturgicznej.

Ostatni etap w dziejach ruchu *Quickborn* przypada na lata 1933–1939 (tzn. po dojściu Hitlera do władzy, w okresie Trzeciej Rzeszy). Fakt z jednej strony klerikalnej wizji Kościoła, a z drugiej pewna niezależność organizacji katolickiej młodzieży i laikatu – brak ściśle kościelnego charakteru i powiązania ze strukturami kościelnymi spowodowały, że istniał stan nieufności hierarchii wobec takich środowisk jak *Quickborn* (m.in. niechętny wobec tego rodzaju innowacji był abp A. Bertram, a także wielki dziekan kłodzki³⁹). *Quickborn* – jako katolicka organizacja młodzieżowa – początkowo była w realizacji swych celów mało skutecznie chroniona konkordatem (tzw. *Reichskonkordat* z 20 lipca 1933 r., art. 1, 5, 9, 13, 15)⁴⁰. Z każdym rokiem nasilały się jednak represje systemu nazistowskie-

³⁸ Od 1922 r. w Burg Rothenfels odbywały się dla starszej młodzieży *Quickbornu* tygodniowe warsztaty na tematy religijne, kulturalne i społeczne. Natomiast od 1927 r. setki młodych z całych Niemiec (nie tylko należących do *Quickbornu*) w sposób uroczysty przeżywały tutaj liturgię Wielkiego Tygodnia i Świąt Wielkanocnych.

³⁹ W latach 1921–1946 proboszczem kłodzkiej parafii Wniebowzięcia NMP był ks. prałat dr Franz Monse, wielki dziekan (1938–1962). Pomimo iż m.in. 17 czerwca 1923 r., w tzw. „młodzieżową niedzielę”, z myślą o kolekcie na renowację kościoła, młodzież ruchu *Quickborn* wystawiła sztukę teatralną F.W. Webera *Elmar*, to w kronice parafialnej kilkakrotnie znajdujemy zapiski proboszcza Monsego odsłaniające jego rezerwę i obawy dotyczące *Quickborn* (m.in. z powodu koedukacji – 18 grudnia 1925 r.; jednostkowych przypadków braku taktu i respektu wobec prezbitera – 31 sierpnia 1926 r. Zob. 40. *Jahre Kirchengeschichte der Grafschaft Glatz in Schlesien 1906–1946: die Chronik der katholischen Stadtpfarrkirche zu Glatz*, Bearb. u. Hrsg. D. Pohl, [Köln 2009] (Geschichtsquellen der Grafschaft Glatz: Reihe B. Landes- und Kirchengeschichte), s. 168, 199, 213, 280.

⁴⁰ Niestety, krótko po zawarciu konkordatu nawet położenie ustabilizowanych w prawie wspólnot, jakimi były zakony, systematycznie się pogarszała. Co prawda art. 15 gwarantował im swobodę realizacji celów zarówno na płaszczyźnie religijnej, jak też oświatowej i charytatywnej, ale nasilające się nazistowskie szykany zmierzały do wyłączenia zakonników ze sfery życia publicznego. Postrzegano w nich silną konkurencję w działalności oświatowo-dobroczynnej. Temu celowi służyły w okresie 1935–1936 liczne procesy pokazowe początkowo z tytułu nadużyć dewizowych, a po 1936 r. z tytułu wykroczeń obyczajowych duchowieństwa diecezjalnego i zakonnego. Największe natężenie tej doskonale skoordynowanej akcji przypadło na okres poprzedzający ogłoszenie Encykliki *Mit brennender Sorge* Piusa XI (14 marca 1937 r.) potępiającej narodowy socjalizm i politykę prowadzoną przez Niemcy rządzone przez Hitlera. W zestawionych w niej tezach Pius XI odcinał się od nazizmu i potępiał jego pogańskie tendencje oraz ideę wyższości rasy i państwa nad nauką Kościoła. Wzywał niemieckich katolików do

go, które coraz bardziej ograniczały swobodę działania ruchu i prowadziły do ujednoczenia organizacji katolickiego laikatu⁴¹. Ograniczono więc liczbę spotkań regionalnych i ogólnokrajowych. Po czym działalność *Quickbornu* sprowadzała się w zasadzie do pracy w poszczególnych grupach. Z upływem czasu realizacja celów ruchu była możliwa jedynie w coraz bardziej zakonspirowany sposób (np. zjazdy krajowe oficjalnie nazywano rekolekcjami). W końcu 16 sierpnia 1939 r. *Quickborn*, na mocy zarządzenia Gestapo, został oficjalnie rozwiązany. Członkowie jednak nadal utrzymywali ze sobą kontakty, które prowadziły do nieformalnych spotkań.

Po zakończeniu II wojny światowej – w 1946 r., w Niemczech Zachodnich podjęto próbę reaktywowania *Quickbornu*⁴². W 1948 r. został on ukonstytuowany

---

oporu wobec hitlerowskiej ideologii. Zob. m.in. G. BESIER, F. PIOMBO, *Der Heilige Stuhl und Hitler-Deutschland. Die Faszination des Totalitären*, München 2004; T. BRECHENMACHER, *Das Reichskonkordat 1933. Forschungsstand, Kontroversen, Dokumente*, Paderborn 2007.

⁴¹ Ruchy i organizacje świeckich katolików nie były chronione – coraz częściej ignorowanym – konkordatem z 1933 r. W tej sytuacji ostatnią szansą świeckich była Akcja Katolicka rozwijająca się od 1928 r. jako antidotum na klerykalizm i laicyzację i ściśle podporządkowana hierarchii (podstawą do jej założenia była Encyklika *Ubi arcano Dei* Piusa XI z 23 grudnia 1922 r.). Jej wielkim protektorem był wrocławski abp A. Bertram, równocześnie przewodniczący niemieckiej Konferencji Episkopatu. Z kolei w Berlinie wybitnym przedstawicielem AK w latach 1928–1934 był prawnik i wysokiej rangi urzędnik ministerialny Erich Klausener, zastrzelony w swoim biurze przez nazistów. Zob. m.in. R. NIPARKO, *Akcja Katolicka*, w: EK, t. 1, Lublin 1973, k. 227–233.

⁴² Poniżej prezentujemy istotę i cele ruchu, swego rodzaju statut – *Grundgesetz des Quickborn* (sformułowany w uroczystość Zesłania Ducha Świętego we Freisingu – Bawaria, podczas zjazdu zarządu ruchu *Quickborn*): „[1.] – „*Quickborn*” ist eine Lebensbewegung katholischer deutscher Menschen, die in entschiedener, wahrhaftiger und nüchterner Haltung in Volk und Kirche stehen.// [2.] – Der Bund „*Quickborn*” will durch die Gemeinschaft zu den lebendigen Quellen des christlichen Glaubens, der Natur und des Volkstums hinführen. Seine Glieder verpflichten sich zu einem Leben der Einfachheit, brüderlichen Ehrerbietung und Hilfsbereitschaft.// [3.] – Der Bund umfasst in sinnvoller Gliederung Menschen aller Altersstufen und aller Stände.// [4.] – Die Führung des Bundes besteht aus dem Bundesführer, dem geistlichen Beirat und dem Bundesrat.// [5.] – *Quickborn*er sehen in der sakramentalen Gemeinde die Lebensmitte des Christen. Deswegen verpflichten sie sich, an der Gestaltung der Gemeinde mitzuwirken.// [6.] – Die Aufgabe der Jüngeren im Bund ist es, in Freiheit, Selbstzucht und Einordnung sich ein jugendgemäßes Leben zu bauen und so zu den Hochzielen des Bundes heranzureifen.// [7.] – Weitere Aufgaben, besonders der Älteren im Bund, sind: zur Lösung der sozialen Not durch tätige Nächstenliebe, vorbildliche persönliche Haltung in Beruf und Gesellschaft beizutragen und auf die Schaffung einer christlichen Sozialordnung Einfluss zu nehmen.// [8.] – Der Bund erstrebt die gläubige, naturgetrene Familie als Kernzelle von Volk und Kirche. Er will getreu seiner Tradition und in voller Aufgeschlossenheit die friedlichen Bestrebungen zur Annäherung zwischen den Ständen, Konfessionen und Völkern fördern, um so zur Neuordnung unseres deutschen Volkes und eines christlichen Abendlandes beizutragen.// [9.] – Der Bund zählt zur Einfachheit des Lebens eine grundsätzlich abstinente Haltung der Älteren und eine Verpflichtung zur Abstinenz der Jüngeren und im Gemeinschaftsleben des gesamten Bundes. // [10.] – Er verpflichtet zu einem naturgemäßen Leben und zu einer zuchtvollen,

na nowo, jako katolicki ruch społeczny otwarty dla wszystkich stanów i grup wiekowych, lecz inicjatywa ta nie znalazła jednak większego zainteresowania. W 1967 r. ruch miał strukturę grup roboczych i kręgów wiekowych, ale liczył tylko ok. 1700 członków. Do dotychczasowych wyrazów autorealizacji życia wspólnotowego i samoopanowania, jakim były: abstynencja, turystyka i śpiew doszedł nowy element naturalnego bycia sobą. Aktualnie nieformalne grupy *Quickbornu* weszły w skład *Deutschen Katholischen Jugend* (BDKJ), który od 1947 r. stowarzysza 17 katolickich niemieckich organizacji młodzieżowych (ok. 660 tys. dzieci i młodzieży).

4. Priorytety religijno-społecznej formacji *Quickborn*⁴³

Jednym słowem, *Quickborn* to przede wszystkim wspólnotowe doświadczenie rozwijające i umacniające tożsamość relacyjną osoby oraz zdrową eklezyjalną duchowość chrześcijańską. Miało ono zarazem wymiar doświadczenia żywego Kościoła, które znajdowało swój wyraz w nowych formach liturgicznego świętowania (owocach rodzącego się ruchu liturgicznego⁴⁴). Tak wyprofilowana formacja młodzieży, na jej szczególnie ważnym etapie integralnego rozwoju, została przez Romano Guardiniego potraktowana jako znaczący model integralne-

---

ritterlichen Haltung zwischen den Geschlechtern. Einen Dienst am Volkstum sieht der Bund in der Pflege des Volksliedes, des Volkstanzes, der heimatlichen Überlieferung, echter Kunst und Dichtung und eines schlichten Lebensstiles.// [11.] – Die Mitglieder des Bundes verpflichten sich zu einem regelmäßigen Bundesbeitrag und, falls sie im Verdienst stehen, zu einem Bundesopfer”.

⁴³ W głównej mierze dla sformułowania niniejszej syntezy przyczyniły się publikacje ks. M. WORBSA, *Quickborn und Heimatgarten...*, dz. cyt., s. 115–209 oraz *Religijne i pedagogiczne aspekty działalności ruchu Quickborn na Śląsku*, „Studia Teologiczno-Historyczne Śląska Opolskiego” 20 (2000), s. 447–456.

⁴⁴ Za ojca ruchu liturgicznego uważa się opata benedyktyńskiego z Solesmes we Francji o. Prospera Guéranger OSB (1805–1875). W 1832 r. wykupił on od rządu klasztor w Solesmes, który stał się ośrodkiem promieniowania żywej liturgii na całą Francję. Stąd ruch liturgiczny przeniósł się do innych krajów. W Niemczech w 1863 r. powstało opactwo w Beuron. Jego założycielami byli współbracia zakonni: Guérangera Maur OSB (1825–1890) i Placyd Wolter OSB (1828–1908), którzy przez pewien czas przebywali w Solesmes i zapoznali się z duchowością panującą w tym opactwie, by potem formować zakonników w Beuron. Ojciec Maur Wolter przygotował 5-tomowy komentarz do Psalmów. W Beuron działał też przez pewien czas o. Anzelm Schott (1843–1896), który pracował nad tłumaczeniem *Missale Romanum* na język niemiecki. Przekład ten znany pod nazwą „*Schott-Messbuch*” ukazał się w 1884 r. Beuron promieniowało dalej. Z kongregacji beurońskiej wywodzą się dwa opactwa w Belgii: Maredsous i Mont Cesar w Louvain, które miały ogromne znaczenie w rozwoju ruchu liturgicznego w XIX w. Zob. m.in. J.P. MICHAEL, *Liturgische Bewegung*, LfThK, Bd.6, Freiburg 1961, k. 1097–1100; S. CICHY, *Ruch liturgiczny jako „Przeżycie Ducha Świętego w Kościele”*, „Seminare” 21 (2005), s. 173–188.

go kształtowania życia wiernych Kościoła katolickiego oraz umacniania kultury chrześcijańskiej⁴⁵.

Fundamentalnej trosce o wszechstronny i harmonijny rozwój członków *Quickbornu* towarzyszyło dwojakiego typu działanie: troska o jak najbardziej czynne uczestnictwo wiernych w liturgii oraz stałe pogłębianie świadomości swej przynależności do Kościoła, zainicjowanej na chrzcie św. Kościół był prezentowany młodzieży nie tyle jako wielowiekowa instytucja, lecz przede wszystkim jako *Mystici Corporis Christi*⁴⁶ oraz „wspólnota świętych” („communio sanctorum”). Już w tym czasie ukazywano go młodym ludziom jako Lud Boży, którego żywymi członkami są wszyscy ochrzczeni. W procesie formacji młodzież ruchu coraz bardziej identyfikowała się z Kościołem, znajdując w nim z jednej strony duchowe oparcie i obronę („twierdza wewnętrzna zewnętrzna”), a z drugiej swoją duchową rodzinę i ojczyznę. W konsekwencji Kościół oznaczał dla niej istotną część własnego życia i misji. Jak to udowodniła współczesna historia, *Quickborn* stał się ważną przestrzenią „ekologii ducha”, w której wyrastali katolicy z przekonania⁴⁷. Jako coraz bardziej świadomi członkowie wspólnoty eklezjalnej członkowie ruchu poczuli się do współodpowiedzialności za Kościół. Zrodziło się w nich nie tylko nowe spojrzenie i zrozumienie roli świeckich w Kościele, ale także potrzeba zacieśnienia więzów i rozszerzenia form współpracy pomiędzy wiernymi świeckimi a duchowieństwem. W ten to sposób w *Quickbornie* wzrastało pokolenie zaangażowanego laikatu oraz grono duchownych bardziej otwartych na efektywną współpracę ze świeckimi. Podsumowując liturgiczno-eklezjalną duchowość oraz charakterystykę działalności *Quickbornu* możemy twierdzić, że ruch ten w znacznym stopniu przyczynił się zarówno do zdrowo pojętego uatrakcyjnienia, a także do ożywienia duszpasterstwa młodzieży. Co więcej, odegrał on istotną rolę w szeroko pojętym procesie torowania drogi ku odnowie życia kościelnego, jaką stanowi Sobór Watykański II – Zesłanie Ducha Świętego XX w.

⁴⁵ Informacje pochodzą m.in. z wykładu M. Worbsa *Znaczenie katolickiego ruchu młodzieżowego Quickborn w 100-lecie jego powstania*, który wygłosił on w ramach VII Dni Kultury Niemieckiej na Śląsku Opolskim 27 października 2010 r., w sali Centralnej Biblioteki Caritas w Opolu, przy ul. Szpitalnej 7a.

⁴⁶ Zob. późniejsza Encyklika *Mystici Corporis Christi* Piusa XII ogłoszona 29 czerwca 1943 r., w święto św. św. Apostołów Piotra i Pawła.

⁴⁷ Podkreślano tu zapomnianą prawdę o powszechnym kapłaństwie wiernych, mianowicie że na mocy sakramentów chrztu św. i bierzmowania wszyscy członkowie Kościoła, także wierni świeccy, wezwani są do aktywnego uczestniczenia w jego misji kapłańskiej, prorockiej i królewskiej. Ruch *Quickborn* wychował wiele dziewcząt i chłopców na dojrzałych obywateli i katolików. Wielu z nich piastowało później odpowiedzialne funkcje w społeczeństwie i w Kościele. To w tym środowisku i dzięki tak bardzo eklezjalnej duchowości wyrosły m.in. takie osobistości, jak: kard. Hermann Volk (Moguncja), bp Otto Spülbeck (Meissen), bp Heinrich Theissing (Schwerin), I ambasador RFN w Waszyngtonie Karl Heinrich Knappstein, a na Śląsku ks. prof. Waclaw Schenk (rodem z Gliwic).

5. Obecność duchowości ruchu *Quickborn* w życiu i misji Gerharda Hirschfeldera

Z psychologicznego punktu widzenia w rozwoju mężczyzny wyróżnia się takie podstawowe etapy, jak: dziecko (psychika niezróżnicowana), chłopiec (pierwotna męskość), młodzieniec (kawaler) i mężczyzna⁴⁸. W charakterystyce dojrzałego mężczyzny powinna zaistnieć autonomia, niezależność. W psychologii postjungowskiej przybliży ją archetyp wędrowca i podróżnika, a dopełnia archetyp maga, szamana – tzn. mężczyzny działającego intuicyjnie, wrażliwego artystycznie, patrzącego jak prorocy – dalej, „szerzej” i „głębiej” na rzeczywistość, a przez to też częściej cierpiącego. Mężczyźni bardziej wrażliwi wybierają drogę bardziej tajemniczą, otwartą na doświadczenia religijne. Z kolei kapłan powinien być typem androgenicznym łączącym elementy męskie i kobiece. Stan androginii jest bowiem stanem wyższej świadomości – umiejętności bycia zarówno miękkim, jak i twardym, wrażliwym i konsekwentnym, potrafiącym słuchoać i dialogować, ale zarazem jasno i zdecydowanie wyznaczającym granice, nazywającym po imieniu dobro i zło. Samotna matka może zrobić wiele, żeby syn z dziecka stał się młodzieńcem. Może być ona mistrzem w roztaczaniu czujnej opieki. Niemniej do roli męskiej powinien on dorastać w męskim towarzystwie, bogatym w dojrzałe wzorce męskich postaw. Potrzebuje bowiem kogoś, dzięki komu wybierze kierunek życia, w którym zamierza podążać. W konkretnym przypadku młodzieńca Gerharda Hirschfeldera, na ścieżce ku osobowej pełni w wymiarze męskości i chrześcijaństwa, pojawiły się nie znane nam dotychczas osobowości i środowiska. Na podstawie znanych już faktów z jego biografii oraz charakterystyki jego osobowości, tworzonej na podstawie realizowanego stylu duszpasterstwa, korespondencji oraz świadectw, na zasadzie hipotezy usiłujemy w tym przyczynku ukazać środowisko, które najprawdopodobniej poprzez twórczych i zrealizowanych mężczyzn (także kapłanów), w znacznym stopniu zaprezentowało mu wzorce osobowe, które stały się jego życiowymi busolami i ideałami. Nie ulega wątpliwości, iż brak ojca i pełnej rodziny starał się Gerhard zniwelować i napelnąć konsekwentnym zainteresowaniem środowiskami kościelnymi, w których panowała atmosfera nie tylko tradycyjnego, ale żywego Kościoła, i gdzie było miejsce na apostolat ubogacony charyzmatami ludzi świeckich.

Gerhard Hirschfelder w okresie szkolnej edukacji i formacji uniwersyteckiej nie był jedynie ambitnym „kolekcjonerem” najlepszych ocen. Coraz częściej, poza murami szkoły, znajdował on ważne życiowe priorytety. Po I wojnie świa-

---

⁴⁸ Poniższy syntetyczny tok myślenia został opracowany na podstawie publikacji prasowych i książkowych dra Zenona Waldemara Dudka – psychiatry, jungisty, autora publikacji z dziedziny psychologii głębi, psychologii kultury i psychoterapii, m.in. książek: *Psychologia integralna Junga* (2006³); *Psychologia chłopca* (2010); współautora książki *Psychologia kultury* (2008²), założyciela i redaktora naczelnego kwartalnika „ALBO albo”.

towej zaangażował się m.in. w katolicki ruch kościelny *Quickborn*⁴⁹, który w tym czasie przeżywał swój dynamiczny rozkwit. Wkrótce został moderatorem jednej z jego grup⁵⁰. W konsekwencji nie tylko uczestniczył w spotkaniach formacyjnych, ale gromadził wokół siebie młodzież, przewodniczył godzinom wspólnotowej formacji i modlitwy, organizował życie kulturalne i wycieczki turystyczne. Czyniąc z siebie dar dla innych doświadczał radości związanej z kulturą dawania, coraz bardziej odkrywał i rozwijał swoje liczne uzdolnienia oraz umacniał w sobie wiele sprawności moralnych, w tym cnotę męstwa. Wraz z upływem czasu w coraz większej mierze interesowały go i pochłaniały cele ruchu. Na małą skalę realizował już tutaj to, co za kilka lat będzie treścią jego szlachetnej otwartości na każdy przejaw życia wspólnotowego w parafii i kapłańskiej posługi, charakteryzującej się ścisłą współpracą z młodzieżą i licznymi stowarzyszeniami laikatu istniejącymi w Czermnem i Bystrzycy Kłodzkiej.

Ewangeliczna zasada głosi, że jak drzewo poznaje się po owocach, tak wartość człowieka po jego czynach (por. Mt 7, 16-18; KKK 1022). Spoglądając na dziesięcioletni okres kapłańskiej posługi wikariusza i duszpasterza młodzieży Ziemi Kłodzkiej (1932–1941) Gerharda Hirschfeldera, dostrzegamy u niego pełną oddania, pasji i zaangażowania i zarazem wolną od lęku posługę na rzecz chrześcijańskiej formacji młodzieży. W efekcie prowadzone przezeń duszpasterstwo dzieci i młodzieży obu parafii (Czermna i Bystrzyca Kłodzka) oraz całej Ziemi Kłodzkiej, pomimo marginalizacji Kościoła katolickiego i coraz bardziej niesprzyjających uwarunkowań kulturowo-politycznych, zbiera liczne owoce oraz charakteryzuje się zdrową atrakcyjnością i cennymi impulsami (mającymi swe źródło w umacniającym się ruchu biblijno-liturgicznym), a także nie ustępuje nazistowskim akcjom mającym na celu zapelnienie czasu wolnego młodzieży i zdobycie jej dla swej ideologii.

Należy w tym miejscu zauważyć, że jak już było to powyżej prezentowane, na czas jego kapłańskiej misji, tzn. okres 1934–1941, przypada w diecezji wrocławskiej centralnie skoordynowana przez nazistów akcja konfiskaty klasztorów oraz wzmożonych represji wobec duchowieństwa zakonnego i diecezjalnego. Na tym etapie pracy duszpasterskiej ks. Gerhard nie znalazł przysłowiowego „parasola ochronnego” ani w konkordacie z 1933 r. (tym bardziej po encyklice Piusa XI potępiającej narodowy socjalizm i politykę prowadzoną przez hitlerowskie Niemcy z 15 marca 1937 r.), ani ze strony przewodniczącego niemieckiej Konferencji Biskupów (1919–1945), wrocławskiego arcybiskupa Adolfa Bertrama (1914–1945), ani też u obu wielkich dziekanów kłodzkich i zarazem wikariu-

⁴⁹ Zob. tamże, s. 23.

⁵⁰ Ze zdziwieniem trzeba odnotować fakt, że Zdzisław Szczepaniak – autor najnowszej polskiej monografii poświęconej ks. Gerhardowi Hirschfelderowi (co więcej, aspirującej do miana biografii opartej na źródłach) – temu ważnemu zagadnieniu poświęcił zaledwie jedno i to mało precyzyjne zdanie: „W latach 30. był przywódcą organizacji młodzieżowej *Quickborn*”. Zob. tenże, *Duszpasterz młodzieży ks. Gerhard Hirschfelder 1907–1942*, Kłodzko 2010, s. 45.

szy generalnych: ks. prałata Franza Ditterta (1921–1937) oraz ks. prałata doktora Franza Monsego (1938–1962).

Z drugiej strony – trzeba to dobitnie podkreślić – mając na uwadze zainteresowanie Gerharda Hirschfeldera różnymi ruchami i organizacjami katolickimi, które występując przeciw dotychczasowemu autorytarno-mieszczkańskiemu porządkowi i postulując „powrót do natury i źródeł” – także niektóre bundy katolickie forowały swego rodzaju mesjanizm „nowego stylu życia”. Stwarzało to poważne niebezpieczeństwo przeniknięcia do postaw katolickiej młodzieży naturalizmu, nacjonalizmu, rasizmu i subiektywizmu. W efekcie, stosunek katolickiego laikatu do nazizmu cechowała nierzadko duża ambiwalencja. W tym momencie należy zauważyć, że G. Hirschfelder nie tylko że zachował swoją niezależność myślenia i wartościowania w obliczu wyborów 1933 r.⁵¹ oraz nie uległ żadnej z niezdrowych tendencji obecnych w ruchach młodzieżowych, ale jako młody prezbiter, zdobywający dopiero doświadczenie, w zdecydowany, odważny i prorocki sposób bronił powierzoną mu młodzież przed wpływami nazi-stowskiej ideologii oraz hedonizmu.

Nie tylko w świetle prawdy sformułowanej przez porzekadło: „kto z kim przestaje, takim się staje”, ale zgodnie z zasadą tożsamości relacjonalnej, bliższe poznanie celów i sposobów pracy *Quickbornu*⁵² pozwala nam lepiej zrozumieć osobowy rozwój i precyzyjniej nakreślić charakterystykę osobowości G. Hirschfeldera. Na obecnym etapie badań możemy jedynie twierdzić, że kilkunastoletni Gerhard pośród wielu twórczych kontaktów, m.in. w Kłodzku⁵³ i we Wro-

---

⁵¹ Niestety w wyborach do Reichstagu, które odbyły się 5 marca 1933 r., przeważająca większość mieszkańców Ziemi Kłodzkiej głosowała na partię NSDAP. Liczba ważnie oddanych głosów wyniosła 68 903, z tego największe poparcie otrzymała partia NSDAP – 26 594 (38,6%), drugie miejsce zdobyła chrześcijańska partia Zentrum – 19 856 głosów (28,4%), a Christlich-sozialer Volksdienst – 225 głosów. Zob.: [http://www.verwaltungsgeschichte.de/glatz.html].

⁵² Przez dziesięciolecia liturgiczno-eklezjalna duchowość ruchu *Quickborn* cieszyła się ogromnym uznaniem wiernych na Śląsku oraz w wielu regionach Niemiec. Po pierwsze, wykorzystując nowe formy pedagogiczne ruch ten w szczególny sposób bronił osobowej wolności i samoopanowania przez praktykowaną abstynencję od używek (nikotyny i alkoholu). Ponadto aby – jak to już głosił św. Benedykt – osoba mogła „być radosnym darem dla każdego” w skuteczny i atrakcyjny sposób propagowano tu doświadczenie żywego Kościoła oraz chrześcijańskie wartości i zasady istotne dla autorealizacji oraz permanentnej odnowy moralnej młodzieży.

⁵³ W kronice parafii Wniebowzięcia NMP, tzw. miejskiej, w Kłodzku (1906–1946), znajdujemy uwagi na temat istnienia ruchu i postaw młodzieży związanej z *Quickborn* jedynie w okresie 17 lipca 1923–5 czerwca 1930 r. Przy czym tutejszy ks. proboszcz, dr Franz Monse (1921–1946), do parafialnych stowarzyszeń zaliczał jedynie te, którym przewodniczył jeden z duchownych, pełniący w parafii misję kanoniczną. W kręgu stowarzyszeń pozaparafialnych widział on m.in.: *Aufrechten* (stowarzyszenie nacjonalistyczno-monarchistyczne eryg. 9 listo-

clawiu⁵⁴, w sumie przez kilkanaście lat, w okresie 1916(?) – 1932(?), korzystał z liturgiczno-eklezyjalnej formacji *Quickbornu* i angażował się w realizację jego szczytnych celów ewangelicznych, personalistycznych, ekumenicznych i pacyfistycznych (wyprzedzających *Vaticanum II* i nową ewangelizację na rzecz cywilizacji miłości, której jednym z przejawów jest międzyludzka solidarność). Jest oczywiste, iż bardziej precyzyjne określenie czasu przynależności, miejsc i sposobów uczestnictwa Gerharda Hirschfeldera w ruchu *Quickborn* wymaga kolejnych kwerend, analiz i publikacji.

Na podstawie jednak już dziś dostępnych informacji można zauważyć głębokie oddziaływanie ruchu *Quickborn* na postawę i działalność ks. Gerharda Hirschfeldera. Efektem tego są m.in. jego zachowania i uzdolnienia: głęboka modlitewna więź ze swym biskupem, Kościołem diecezjalnym i parafią; przyjaźnie; solidarność z potrzebującymi, także z grona swych nielicznych krewnych; otwartość wobec dzieci i młodzieży – chłopców i dziewcząt; umiłowanie przyrody i pielgrzymek; odkrycie duchowego i eklezyjalnego sensu liturgii; naturalna radość i pogodne usposobienie; towarzyskość; pasja do muzyki i gry na gitarze; w pełni ukształtowana osobowość ze zdrową samoświadomością i chrześcijańskim poczuciem godności; zdolności przywódcze⁵⁵ a także organizacyjne i łatwość nawiązywania i pielęgnowania osobowych kontaktów; stanowczość i odwaga. Jednym słowem, ks. Gerhard w trudnym okresie swego 10-letniego posługiwania (nb. przypada ono na apogeum rządów hitlerowskich i nazistowskich represji wobec Kościoła) stał się wyjątkowym darem – dojrzałego pod względem ludzkim i chrześcijańskim – świadectwa na jakże wymagające i trudne czasy.

---

pada 1938 r. w Berlinie), *Quickborn*, a nawet tzw. trzeci zakon. Zob. 40. *Jahre Kirchengeschichte der Grafschaft Glatz*..., dz. cyt., s. 280.

⁵⁴ Przed 1927 r. przedstawiciele ruchu *Quickborn* byli obecni w Gimnazjum św. Macieja we Wrocławiu (obecnie gmach Biblioteki Zakładu Narodowego im. Ossolińskich PAN). Pracował tu m.in. jeden z jego współzałożycieli ks. prof. H. Hoffman. Zob. 40. *Jahre Kirchengeschichte der Grafschaft Glatz*..., dz. cyt., s. 224.

Przypomnijmy, Gerhard Hirschfelder w latach 1927–1931 był studentem Wydziału Teologicznego na Uniwersytecie Wrocławskim. W tym okresie wielu tam studiujących pozostawało pod wpływem ruchu młodzieżowego i liturgicznego. W efekcie dążenia do nowego kształtowania i przeżywania liturgii przynosili oni jako późniejsi kapłani do parafii, w których przychodziło im posługiwać (niekiedy wprowadzali nawet tzw. tygodnie liturgiczne). Z jednej strony tego typu działalność „nowego” duchowieństwa diecezji wrocławskiej wypełniała luki powstałe w XIX-wiecznym kształcie duszpasterstwa, a z drugiej nie usuwała tradycyjnie centralnej pozycji kleru wśród wiernych.

⁵⁵ W dokumentach i aktach personalnych znajdujemy m.in. takie fakty, że Gerhard Hirschfelder był zarówno moderatorem jednej z klodzkich grup *Quickbornu*, jak też seniorem alumnów we wrocławskim konwikcie. Ponadto rektor tegoż konwiktu odnotował w jego aktach personalnych dużą świadomość, liczne uzdolnienia, w tym jako opiekuna młodzieży. Zob. H. GOEKE, *Gerhard Hirschfelder*, dz. cyt., s. 26–27.

Quickborn – Schlüssel für ein erfülltes Leben des Priesters Gerhard Hirschfelder

Zusammenfassung

Der Priester Gerhard Hirschfelder wurde am 1.08.1942 im KL Dachau ermordet. Am 19.09.2010 wurde er als Erster der Diözese Schweidnitz selig gesprochen und ist damit auch zweiter Märtyrer der Grafschaft Glatz. Er war als uneheliches Einzelkind zur Welt gekommen und wurde von seiner Mutter, die keinen Beruf erlernt hatte und den Lebensunterhalt als Schneiderin verdiente, allein erzogen. Trotz dieser schwierigen Lebensumstände erlangte G. Hirschfelder für sein junges Alter von 36 Jahren eine selten tiefe religiöse und menschliche Reife.

Man fragt sich nach dem Grund dieser Reife und findet ihn in der ältesten katholischen Jugendbewegung Quickborn, die 1909 in Neiße gegründet wurde und sich bald über Schlesien, Oberschlesien und weitere Teile Deutschlands ausbreitete. Ihr gehörte Gerhard Hirschfelder schon als Schüler und Jugendlicher an. Die geistliche Tiefe, die Orientierung zur Abstinenz, die religiöse Ausbildung, die Erziehung zur Spiritualität und das Selbstverständnis zur Diakonie dieser Bewegung gründen sich auf 3 führende Priester der Breslauer Diözese. Von 1927–1933 wurde Quickborn vor allem aber durch Romano Guardini geprägt (nb. Für Prof. Blachnicki war in den 1960er Jahren Quickborn Vorbild für seine Bewegung „Oase“).

Diese kirchlich-liturgische Bewegung blieb aber nicht in den Kinderschuhen einer Jugendbewegung stecken, sondern entwickelte sich durch Förderung der katholischen Laien, der Arbeit in kleinen Gruppen und der christlichen Erneuerung im Allgemeinen zum spirituellen Vorreiter des II. Vatikanums.

Wir können heute die Hypothese wagen, dass sich Gerhard Hirschfelders Leidenschaft für das Leben, seine Liebe zu den Menschen, seine echte und tiefe Freude und nicht zuletzt die Freude an seiner pastoralen Arbeit aus dieser Bewegung gründen.

Übersetzt von Joachim Straube